

Mária Marinicová

Vysoká škola medzinárodného podnikania, ISM Slovakia v Prešove

The issue of elderly abuse

Key words: *Senior, violence, maltreatment, neglect, social welfare, facilities for the elderly, prevention, social worker*

Úvod

Slovo týranie, alebo zanedbávanie sa často u väčšiny ľudí spája s násilím páchaným predovšetkým s deťmi, na týraných ženách alebo zvieratách. Len málokedy si spomenieme na rovnako agresívne správanie sa k starým ľuďom.

Zneužívanie, zanedbávanie a týranie starých ľudí existuje v rôznych formách, pričom je ovplyvnená rôznymi faktormi. Najčastejšou obeťou tohto aktu býva staršia žena a najčastejším páchatel'om tohto činu je rodiča respektíve príbuzní, opatrovatel' alebo ošetrovatel', ktorý sa o ňu stará.

Problematika zlého zaobchádzania so starými ľuďmi v našej spoločnosti je zložitá. Približne asi pred 10 -15 rokmi sa do spornosti dostala aj problematika zlého zaobchádzania so staršími ľuďmi. O prítomnosti násilia, o týraní a zanedbávaní seniora nás v ostatnom čase stále častejšie informujú aj prostriedky masovej informácie. Nepochybne každá táto informácia vzbudzuje u nás nielen hrôzu, ale aj odsúdenie všetkých tých ľudí, ktorí dokážu takýmto neľudským spôsobom zaobchádzať s bezbranným seniorom. Práve táto problematika sa stala hlavnou témou našej práce. Je potrebné tomuto sociálno-patologickému javu, ktorý spôsobuje seniorovi

bolesť a psychickú traumu venovať pozornosť a hlavne vedieť ho identifikovať. Na jeho odhalenie je potrebné spoznať hlavné znaky, ktorými sa vyznačujú páchatelia, a taktiež obeť, ktorá môže byť týraná.

Cieľom našej práce je zistiť mieru syndrómu týraného, zneužívaného azanedbávaného seniora a odpovedať aspoň na niektoré základné otázky, ktoré sa najčastejšie objavujú v súvislosti s týraním, zneužívaním a zanedbávaním seniora.

Postavenie seniora v spoločnosti

Ak chceme hovoriť o starobe musíme hovoriť aj o staršom človeku, pričom typická je nejednotnosť pojmov. V literatúre sa uvádza označenie starého človeka rôznymi pojmami ako senior, starý človek a geront. Koval (2001) definuje seniora ako človeka s bohatými všestrannými aj špeciálnymi pracovnými skúsenosťami, teóriou mnohokrát overenou dlhoročnou praxou, s racionálnymi pracovnými návykmi. Je to človek, ktorý dokáže zvládnuť aj väčšiu váhu zodpovednosti. Je to človek, ktorého charakterizuje vek (nad 60 rokov), sociálny stav a potreba pomoci a ktorý sa vyznačuje krehkosťou podobnou detskému organizmu, pri jeho narastajúcej závislosti na inej osobe.

Starnutie ako biologický proces

Starnutie a staroba sú významnou etapou ontologického vývinu jednotlivca a predstavujú súčasť životného cyklu človeka. Sú javom individuálnym a spoločenským [Balogová, 2009].

Starnutie a staroba je prirodzenou a poslednou etapou ľudského života [Draganová, 2006]. Starnutie sa týka všetkých oblastí – somatickej, do ktorej patrí pohybový systém, zmyslové orgány, imunitný systém, následne psychickej oblasti, ktorá sa týka psychickej únavy, zníženej zmyslovej výkonnosti, úbytku schopnosti učiť sa nové, pohodlnosti, sklonu k spomienkam, a nakoniec sociálnej oblasti spojenej s odchodom do dôchodku, poklesu spoločenskej prestíže, stratou kontaktov, znižuje sa životný štandard, rozvojom adaptačného zlyhania.

Staroba je z gerontologického hľadiska komplexnou charakteristikou funkčného stavu orgánových systémov, ich adaptability, výkonnosti a rezerv z pohľadu času a výkonov. Je výsledkom procesu starnutia, ktorý sa prejavuje poklesom adaptačných mechanizmov, špecifickou zmenou v zmysle involúcie a špecifickým priebehom degeneratívnych zmien, s medicínskymi, psychologickými, sociálnymi a ekonomickými problémami človeka [Koval, 2001].

Staroba je prirodzený proces starnutia, zachytávajúci celé bio – psycho – sociálne – duchovné spektrum života jedinca. Vzťahuje sa skôr k procesu života jedinca. Vzťahuje sa skôr k procesu, k určitému obdobiu života, než k stavu.

Staroba je posledným obdobím života a je vždy zakončená smrťou [Balogová, 2005].

Hrozenská a kol. [2008: 9] starnutie definuje ako obdobie, „keď u ľudí nastávajú (rôznou rýchlosťou) postupné zmeny na úrovni molekulárnej až orgánovej, v dôsledku čoho sa znižuje schopnosť realizovať jednotlivé funkcie organizmu. V tomto období sa znižuje schopnosť adaptácie. Adaptačné mechanizmy sa menia aj kvalitatívne, ubúda rezerva duševných a fyzických síl. Staroba nie je niečo pevne dané, ale neustále vytváraná sociálnymi aktérmi a ich interakciami.“

Vek je významnou charakteristikou, pričom z hľadiska periodizácie je však potrebné osobitne posudzovať kalendárny vek (chronologické hľadisko veku) a funkčný vek (biologicko- funkčné hľadisko veku). „Kalendárny vek je dôležitou charakteristikou v živote človeka. Jeho hlavnou výhodou je jednoznačnosť. Vychádzajú z neho i rozličné konvencie o starnutí a starobe, hoci nevypovedá nič o skutočnom funkčnom potenciáli človeka.

Funkčný vek je daný súhrnom biologických, psychologických a sociálnych charakteristík a je dôležitý hodnotiacim kritériom v medicíne. Na jeho stanovenie sa používajú rozličné testy, ktoré umožňujú posúdiť jednotlivé funkcie, ale aj funkčný stav ako celok.

Biologický vek je výslednicou spolupôsobenia geneticky riadeného programu vonkajšieho prostredia a spôsobu života a chorobných situácií“ [Poledníková a kol, 2006: 8].

Demografické hľadisko je podiel osôb kalendárneho veku v pomere k počtu obyvateľstva. Na základe štatistík môžeme hovoriť o „populačnej explózií“ starších ľudí. Toto delenie je dôležité zo spoločenského hľadiska. Hľadisko veku z pohľadu štátnej politiky je dôchodkový vek. Je to určitá veková hranica, od ktorej má občan právo požiadať o starobný dôchodok [Balogová, 2009].

„Tretí vek – toto spojenie sa používa ako spoločný názov pre životné obdobie po 60 roku veku človeka. Termín vychádza z členenia ľudského obdobia na 3 životné etapy – detstvo a mladosť, dospelosť a staroba. Tretí vek je obdobie, kedy život človeka nadobúda iné parametre, orientáciu v dôsledku odchodu do dôchodku“ [AkSen o.z., 2012].

Paul Tournier [in: Křivohlavý, 2002: 146] o starnutí hovorí: „žiť neznamená starnúť. Všetci starneme. Starnutie je pre veľa ľudí ťažké, avšak pre niektorých ľudí mimoriadne ťažké. Je našou úlohou hľadať, čím to je, že prijať fakt starnutia je pre veľa ľudí ťažkou úlohou.“ „So starnutím úzko súvisí postavenie seniora v spoločnosti a jeho sociálny status, ktorý je u starších nízky, a sú i pripisované negatívne osobnostné vlastnosti a nízke kompetencie. Sociálna pozícia staršieho človeka je daná jeho sociálnym statusom dôchodcu. Je vždy determinovaná pôvodom, majetkom, príjmami, funkčnou užitočnosťou pre daný sociálny útvar“ [Geist, in: Balogová, 2007: 13].

Starnutie je prirodzený proces života, ktorý je ovplyvnený psychickými, sociálnymi, biologickými, ale aj ekonomickými zmenami, ktoré môžu spôsobiť veľký problém u jedinca, rodiny i spoločnosti. Každý starne inak. Starnutie je ovplyvnené prostredím a spôsobom života, teda je odrazom celého života jedinca [Poledníková a kol., 2006].

Pozícia starého človeka v sociálnych vzťahoch je daná nielen normatívne predpísanými privilégiami a záväzkami, ale aj porovnateľnou

úctou a neúctou. Túto pozíciu môžeme prirovnať k sociálnej pozícii, k sociálnemu statusu.

Sociálny status označuje postavenie jednotlivca v určitej vzorke spoločnosti, ako „súbor práv a povinností“. Získaný status, individuálnymi zásluhami alebo výkonom pripísaný (dedičný) status je daný pozíciou starého človeka v spoločnosti (skupine, rodine) alebo ako spoločenská česť, vyjadrená životným štýlom [Koval, 2001: 68].

Týranie a zanedbávanie seniorov

Starnutie ľudstva je problém celosvetový. Ľudský vek sa predlžuje, populácia starne, starších ľudí nad 65 rokov je stále vyšší počet, a tým stúpa aj potreba služieb, zabezpečenie starostlivosti, ale i problémov v rámci medzigeneračnej solidarity. Dochádza k diskriminácii a vylúčeniu starších zo spoločnosti.

Jedným z vážnych problémov je stále častejšie sa vyskytujúci problém týrania, zneužívania a zanedbávania starších, čo je potrebné riešiť na národnej, ale i európskej úrovni. Tým, že počet starších ľudí v spoločnosti stúpa, budú hrať seniori významnú rolu a budú ovplyvňovať verejný, spoločenský aj politický život, ale budú ovplyvňovať aj ekonomiku krajiny. Z toho dôvodu je potrebné tejto skupine venovať významnú pozornosť a riešiť problémy, zabezpečovať ich konkrétne potreby.

Riziká seniorskej populácie si dovoľujeme definovať takto:

- veková diskriminácia,
- sociálna exklúzia, vylúčenie zo spoločnosti,
- nízke príjmy v starobe, ktoré nepostačujú na zabezpečenie základných životných potrieb,
- nedostatok služieb a starostlivosti, nerovnosť prístupu k službám,
- generačná intolerancia,
- podceňovanie potrieb liečiť starších, diskriminácia v prístupe k zdravotným službám, zlý prístup lekárov a zdravotného personálu,

- osamelosť starších, hlavne žien, ktoré sa dožívajú vyššieho veku a častejšie žijú osamotene, vdovstvo,
- nízke právne vedomie a nedostatok informovanosti, nezáujem aktívne vstupovať do verejného, politického života a jeho ovplyvňovania,
- diskriminácia starších na trhu práce a v prístupe k zvyšovaniu kvalifikácie, nedostatok zručností v moderných technológiách a nových formách práce,
- zhoršenie orientácie v spoločenskom dianí, v medzigeneračnej komunikácii,
- zvýšené riziko straty sebestačnosti,
- apatia a nezáujem presadzovať svoje potreby a riešenia vlastných problémov,
- zanedbávanie a týranie, zneužívanie hlavne nesebestačných jedincov.

Charakteristika týrania, zneužívania a zanedbávania seniora

Problematika týrania a zanedbávania vo vzťahu k seniorom vzbudila pozornosť v 70. rokoch minulého storočia. Rôzne organizácie zaoberajúce sa pomocou starším ľuďom a postupne nimi vykonané prieskumy, priniesli aj prvé informácie a prekvapenie o existencii tohto problému. U starších osôb je definované nielen týranie, zneužívanie, ale aj zanedbávanie. Pojem zanedbávanie starostlivosti je problematický hlavne u osôb osamelých, imobilných, chorých, ktorí nie sú schopní svoju ťažkú situáciu riešiť. Týranie, zneužívanie a zanedbávanie sa môže týkať jedincov hlavne v závislom postavení, osôb duševne chorých, invalidných či mimoriadne závislých z dôvodov ekonomických, etnických a iných, úmerne k ich bezbrannosti, neschopnosti sa sťažovať, izolovanosti a verejnej nechránenosti.

Týranie a zneužívanie je trvalým, opakovaným a úmyselným aktom emocionálneho, psychologického a fyzického nátlaku na zraniteľnú staršiu osobu, jej formálnymi či neformálnymi ošetrovateľmi, zodpovednými za život na nich závislých osôb [Kalvach, 2004].

Týranie môžeme definovať aj ako zlé zaobchádzanie so zverenou osobou, vyznačujúce sa vyšším stupňom hrubosti a bezcitnosti, neúcty až ponižovania, ktoré poškodená osoba pociťuje ako ťažké príkorie.

Telesné týranie je chápané ako zámerné pôsobenie bolesti, zámerné zraňovanie alebo zámerné odopieranie základných životných potrieb. Ide nielen o fyzické napádanie, bitie, či iné agresívne útoky, ale tiež o rafinovanejšie spôsoby, napr. vystavovanie chladu, odopieranie jedla, liekov, neposkytnutie pomoci a iné.

Citové a psychické týranie zahŕňa verbálnu agresivitu, urážky, hrozby, zastrašovanie, ponižovanie, obmedzovanie rozhodovania o sebe samom, znižovanie ich sebavedomia a sebaúcty, zdôrazňovanie nepotrebnosti až príťažze seniorov. *Sexuálne zneužívanie* sa vyskytuje vo väčšine prípadov u žien.

Finančné a majetkové zneužívanie spočíva v neoprávnenom nakladaní s finančnými prostriedkami seniorov, prisvojovanie si ich dôchodku, vymáhanie vysokých platieb za služby a iné. Často dochádza k nátlaku napísať závet, vykonať nevýhodné prevody majetku a aj k obmedzovanie vlastníckych a užívateľských práv.

Zanedbávanie starostlivosti chápeme ako zlyhanie osoby zodpovedajúcej za bezpečnosť a uspokojovanie primeraných potrieb závislej osoby. Typické prejavy zanedbávania sú poruchy výživy a hydratácie, hrubé nedostatky v osobnej hygiene a hygiene bývania. Obvyklá je sociálna komunikačná izolácia, úzkosť a apatia.

Systémové ponižovanie (druhotné týranie) je chápané ako utrpenie spôsobené spoločenskými normami, inštitúciami, postupmi a často priamo systémom, ktorý bol založený na pomoc a ochranu seniorov.

Niektoré nežiaduce formy ošetrovania nezapadajú do žiadnej z uvedených skupín. Môže ísť napr. o nevhodné či nadmerné podávanie sedatív. Nevhodným zaobchádzaním sú i všetky formy neprimeranej profesionálnej starostlivosti. Inou formou je aj zbavovanie sa závislých členov rodiny ich „odložením“ do zdravotníckeho zariadenia, alebo odmietanie prevziať ich do domácej starostlivosti.

Týranie a zanedbávanie v ústavnej starostlivosti je potrebné chápať ako samostatný problém, vysoko nebezpečný jav, osobitne, ak ide o dlhodobú ústavnú starostlivosť. Osamelí, závislí, často nepohybliví a dementní ľudia sú mimoriadne bezbranní proti všetkým formám týrania a zanedbávania.

Pre týranie a zanedbávanie je charakteristická opakovanosť, dlhodobosť, v prípade ponižovania systémovosť tohto jednanja. Pozornosť zainteresovaných subjektov nesmie byť sústredená iba na identifikovanie potenciálnych agresorov, ale predovšetkým na ovplyvniteľnosť nebezpečných situácií a pomerov, v ktorých sa rizikovní seniori môžu ocitnúť.

Týranie, zneužívanie a zanedbávanie osôb nesebestačných, všeobecne odkázaných, zraniteľných, menej schopných obrany je patológiou spoločenskou i individuálnou. Cieľom sú systémové, predovšetkým preventívne opatrenia.

Sociálna prevencia a jej ciele v boji proti týraniu seniorov

Na výkon sociálnej prevencie sú vecne príslušné najmä orgány miestnej správy, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, orgány územnej samosprávy a mimovládne subjekty.

Všeobecným a základným cieľom sociálnej prevencie v akejkoľvek forme podľa Schavela (2005) znamená predchádzať stavom sociálnej a hmotnej núdze, nepriaznivým sociálnym udalostiam pre seniora, eliminovať a zabráňovať vzniku a šíreniu sociálno-patologických javov vplyvujúcich na seniora, poskytovať účinnú pomoc seniorovi pri výskyte porúch psychického, fyzického a sociálneho vývinu, zabráňovať zhoršovaniu týchto porúch, odstraňovať dôsledky sociálno-patologického vývinu, špecifickým cieľom sociálnej prevencie je poradenské, výchovné a nápravné resocializačné pôsobenie na jednotlivcov alebo skupinu, ktorí sú latentne či rizikovo ohrození sociálno-patologickými javmi.

Ciele prevencie ovplyvňuje niekoľko determinantov [Schavel, 2008: 12]: legislatívny rámec uplatňovania prevencie, formovanie obsahu preventívnych aktivít, inštitucionálne zázemie, zapojenie médií, využitie informačných technológií, medzisektorová spolupráca, odborný potenciál,

vedomosti a zručnosti nositeľov preventívnych aktivít, siet'ovanie miestnych, regionálnych a národných, prípadne medzinárodných inštitúcií, využitie ich odborného potenciálu a vlastných skúseností.

Záver

V našej spoločnosti existujú viaceré organizácie poskytujúce pomoc a poradenstvo, ale je otázne, či o tom vedia aj tí, ktorým je pomoc určená.

Štát, celá spoločnosť a každý človek by sa mal snažiť zabezpečiť určité opatrenia na ochranu a pomoc zanedbávaným, týraným a zneužívaným ľuďom. Starý človek potrebuje mať pocit istoty a bezpečia. Predovšetkým mať na vedomí, že mu bude poskytnutá adekvátna pomoc bez ohľadu na jeho vek a sociálne postavenie. Týranie, zneužívanie a zanedbávanie seniora je dnes v našich podmienkach reálnou skutočnosťou. Svojím charakterom predstavuje mimoriadne závažný sociálno-patologický jav, ktorým sa seniorovi zásadne ubližuje, spôsobuje bolesť a nie raz i ťažko predstaviiteľné utrpenie. Preto je viac- menej pochopiteľné, že bez ohľadu na jeho vonkajšiu podobu vyvoláva u väčšiny ľudí nielen odsúdenie tých, ktorí takýmto bezohľadným spôsobom zneužívajú svoju moc, bezbrannosť a závislosť seniora, ale aj volanie po náprave a riešení tohto problému.

Je dôležité, aby spoločnosť prijala starobu ako realitu a staršiu populáciu ako svoju neoddeliteľnú súčasť. Staršia populácia nesmie zostať bez roly. Cieľom nie je segregácia, ale integrácia. So starobou je možné zaobchádzať ako s kameňom, môže sa nechať valiť na spoločnosť a robiť jej problémy, alebo sa môže použiť aj ako súčasť pevnej stavby spoločnosti.

Summary

Abuse, neglect and of the elderly exists in various forms and is influenced by various factors.

The issue of abuse of older people in our society is complicated. About the present situation of abuse, violence and neglect of elderly are nowadays more and more informing us means of the mass information. In this paper we discuss the causes and prevention of these negative effects.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] Balogová, B. 2005. *Seniori*. Prešov: Acent Print.
- [2] Balogová, B. 2009. *Seniori*. Prešov: Acent Print.
- [3] Balogová, B. 2007. *Seniori v spektre súčasného sveta*. Prešov: Acent Print.
- [4] Bártlova, S. 2003. *Problém násilia na starších ľuďoch*. In *Sestra*. roč. IV, č.3.
- [5] Čírtková, L. 2007. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*. Praha: Grada.
- [6] Draganová, H. a kol. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin: Osveta.
- [7] Hrozenská, M a kol. 2008. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko – praktické východiská*. Martin: Osveta.
- [8] Kalvach, Z. 2005. *Geriatricie a gerontologie*. Praha: Grada.
- [9] Kalvach, Z. 2012. *Sociální gerontologie*. Praha: Grada.
- [10] Koval, Š. 2001. *Týranie starších ľudí*. Košice: Point.
- [11] Křivohlavý, J. 2002. *Psychologie nemoci*. Praha: Grada.
- [12] Kunák, S. 2007. *Vybrané možnosti primárnej prevencie negatívnych vplyvov na deti a mládež*. Bratislava: IRIS.
- [13] Poledníková, L. A kol. *Geriatrické a gerontologické ošetrovatel'stvo*. Martin: Osveta.
- [14] Schavel, M., Oláh M. 2006. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Prešov: Prešovská univerzita, Pravoslávna bohoslovecká fakulta.
- [15] Schavel, M., Čišecký, F., Oláh, M. 2008. *Sociálna prevencia*. Bratislava: VŠ zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.
- [16] Tošnerová, T. 2002. *Špatné zacházení se seniory a násilí v rodině*. Praha: UK.
- [17] Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov